

О ТИПУ КЊИЖЕВНОГ ИЗРАЗА У ФРАЊЕВАЧКИМ ЛЈЕТОПИСИМА

(на примјеру »Љетописа сутјешког
самостана« фра Боне Бенића)*

ДАРИЈА ГАБРИЋ-БАГАРИЋ

Филозофски факултет, Сарајево

УДК 808.61/62 (091)

Изворни научни рад

У предстандардним раздобљима придржавање норме значи примјену и уважавање одређеног језичког обрасца који је установљен искључиво употребом у дјелима што их дати период сматра литературом и која су писана с литерарним претензијама.

Литерарни коинеи предстандардног раздобља имају тако одређени фонд особина, који се појављује код свих писаца који се тим коинеом служе и који онда постаје образац, модел језика са атрибутом књижевни, наравно у смислу различитом од данашњег.¹

Уобичајено је мислити да је употреба коинеа — обрасца обавезна само кад је у питању литерарно дјело (са становишта дате епохе), док сви остали облици писане језичке праксе могу изабрати који други образац или чак и други идиом.

Ово је мишљење утемељено на низу појава у историји литературе и литерарних језика на нашем тлу, као и уопће у славенском свијету.² При томе се мисли на основну карактеристику књижевних коинеа, а по којој се коинеи битно разликују од стандардно-језичких израза: функционална оптерећеност литерарног коинеа је ограничена на литерарни израз, док је стандардни језик увијек функционално поливалентан.³

Из овог би морао проистећи логичан закључак да смо у предстандардним раздобљима имали двије норме: једну која је важила за литерарна дјела и другу — или више других — које би биле примјењиване у нелитерарној писаној пракси. Истовремено се намеће питање по којим принципима функционира усмени израз, усмена

* Реферат на XI конгресу слависта Југославије (Сарајево, октобар 1985)

¹ Русановски, 57, в. код њега о радовима Урбанчика и Ташицког.

² Грицкат, *Проблеми*, 21—24.

³ Брозовић, *Стандардни језик*, 127—128; 112—113.

пракса, ако претпоставимо да нису сви говорници употребљавали само мјесни говор као колоквијални, разговорни тип језика.

То питање има оправдања и ако повучемо паралелу са савременом ситуацијом, гдје поред стандардног језика, са свим његовим полифункционалним примјенама, још увијек имамо и супстандардни израз — као колоквијални, те језик неких књижевних дјела који није увијек уједно стандарднојезички тип (дијалекатска литература, књижевност писана агроом и сл.).

О овим питањима мора се водити рачуна при истраживању језика старије писане праксе, особито оне која поред литерарних дјела садржи читав низ нелитерарних остварења или таквих која се само условно могу сматрати литературом. Један од таквих комплекса је фрањевачка писана пракса која, поред дјела писаних с литерарним претензијама, садржи читав низ текстова тзв. пратилачких врста (првенствено љетописе и љекаруше).⁴

Занимљиво је стога истражити колико се у таквим дјелима појављује елемената литерарног коинеа, имамо ли ту неку норму различиту од оне која се примјењује у текстовима којима нико не одриче литерарне атрибуте, колико се у дјелима нелитерарног типа поштује одређени језички образац, од чега зависи мјера усвајања и прихватања обрасца, те још читав низ питања побуђује пажњу истраживача.

Цјеловит одговор на ова питања добили бисмо тек после је испитивања корпуса кси би поред љетописа и љекаруша требало да обухвати и прихватна фрањевачка писма и службену преписку (наравно ону писану српскохрватским језиком), затим биљешке по самостанским архивима, матице, уговоре, уопће све што би спадало у писану праксу. У оваквом корпусу било би могуће сагледати досег књижевног коинеа, његово функционирање или неприхватање у дјелу одређеног карактера показало би у којој мјери је употреба коинеа била обавезна, гдје престаје служење одређеним језичким образцем, те чиме он бива замијењен — мјесним говором или којим другим типом израза. Потицај овој анализи дала је констатација да језик С. М. Маргитића, писца набожних дјела, показује одређене разлике према језику *Љетописа* Н. Лашванина, такођер фрањевачког писца са истог терена и из истог времена.⁵

Из богате љетописне заоставштине** за анализу је у овој студији изабран *Љетопис сутјешког самостана* Боне Бенића, првенствено због могућности поређења са језиком Филипа Лаштрића, писца који је, кас и Бенић, добар дио живота провео у сутјешком самостану и — што је важније — био је Бенићев савременик.⁶ Због жанровске подударности језик Бенићев поређен је и са језиком Н. Лашванина. Предмет анализе је само онај дио *Љетописа* који је писан српскохрватским језиком и чији је аутор сам Бенић. Надопуне које

⁴ Куна, *Удио*, 48.

⁵ Куна, *Утицаји*, 376.

⁶ Ковачић, о. *cit.*, 61.

су унијела тројица фрањевачких писаца послје Бенићеве смрти, као и дијелове писане латински (*Повијест Провинције* и нека акта) нећемо посматрати у овом раду.⁷

Као и сви фрањевачки летописи, и Бенићев садржи тзв. опћу повијест која иде од стварања свијета до неког знаменитог догађаја или, чешће, до Кристова рођења, што је Бенић компилирао према Лашваниновом летопису и према Витезовићевој *Кроници*, затим текст тзв. посебног летописа у којем су описани догађаји којима је Бенић свједок или судионик, те неке податке о самостану, гвардијанима и сл.⁸

Иако је једна честица текста (опћа повијест — што је двадесетина цијелог текста) преузета, подвргнута је анализи стога што је Бенић преузети текст адаптирао како садржајно, према захтјевима које је поставио пред себе као летописца — освјетљавања повијести Босне, тако и језички.⁹

Сачувани летописи 17. в. су: Шипрачићев, *Фојничка кроника*, *Летопис* фра Марка из Васиљева Поља, *Летопис* фра Бернардина Нагнано-вића из 18. в.; *Летопис сутјешког самостана Боне Бенића*, *Летопис фрањевачког самостана* у Крешеву фра Маријана Богдановића, *Летопис Провинције Босне сребрене* непознатог аутора, те један број летописа из младих раздобља.

Боно Бенић рођен је 1708. год. у Ђатићима, 1718. год. отишао је у сутјешки самостан на школовање, 1723. год. ступио је у фрањевачки ред, студирао је теологију и филозофију у Италији. Био је лектор филозофије у Заострогу и Шибенику, затим гвардијан у Кр. Сутјесци, Крешеву, Фојници, заузимао је висока мјеста у Провинцији, умро је у Сутјесци 1785. год.

ЛЕЗИЧКЕ КРАКТЕРИСТИКЕ ЛЈЕТОПИСА СУТЈЕШКОГ САМОСТАНА

Фонетика

Рефлекс јата

У области фонетике најинтересантније је питање замјене јата која је код Бенића икавско-ијекавска у коријенским морфемама. Бенић готово у потпуности проводи закономјерност карактеристичну за фрањевачки литерарни коине: у дугом слогу јат има двосложну ијекавску замјену, а у кратком икавску (бијела 35, мијех 37, снијег 111; мисец 33, мисто 35), одступања од овог правила веома су ријетка.

Ијекавску замјену има Бенић редовито у нијечној форми помоћног глагола *јесам* (нијесам 222, нијесу 49), у замјеничким и прилошким корелативима (њешто 48, њеколико 47), те у флексивним завршецима: (старијех 33, пашинијем 159, по селије 157).

У секвенци *-ир* редовит је хиперијекавизам: мијер 35, манастијер 37. Икавска замјена редовито се јавља у префиксу *пре-*, у пријед-

⁷ Предговор *Летопису*, 20—21.

⁸ Предговор *Летопису*, 10.

⁹ Предговор *Летопису*, 18—21.

лозима прѣд, прѣко, те у формама овдѣ, ондѣ, гдѣ (придадоше 167, прико 34, прид 47, онди 24, овди 36, гди 33). По рефлексу јата Бенић се слаже са Лаштрићем, а потпуно се одваја од Лашванина, који је досљедни икавац.¹⁰

Бенић је у погледу замјене јата слиједио литерарну традицију; особито у коријенским морфемама, док је у осталим категоријама евидентан одраз специфичног ијекавског сутјешког говора (ње-, -ир > -ијер).¹¹

Глас *x* биљежи Бенић свуда гдје му је по етимологији мјесто, као и у флексији (ген. пл. замј.; придј. промј.), те у аористу и имперфекту. Међутим, има примјера и испуштеног *x*, што је одраз ситуације у сутјешком говору (по селије — лок. пл., Мемед, страа). У упоредби са Лаштрићем Бенић правилније — условно речено — употребљава овај глас, што је последица његова школовања на латинском и талијанском. Групу *xv* чува без измјене, осим ријетких изузетака (фалио 41), што га одваја од Лаштрића и Лашванина. У овој особини треба пропонирати утјецај Бенићевих литерарних узора изван Босне.¹²

Старо јотовање захтијева коментар утолико што Бенић познаје рефлекс *j* од прасл. *ǰ'*, али лексички ограничен на: госпоја 156 и Госпојина 111 (назив празника). У свим осталим случајевима *ǰ'* рефлектује се као *ђ*, тако да се у погледу ове црте Бенић подудара са Лаштрићем и Лашванином.¹³

Ново јотовање није код Бенића досљедно спроведено па се без уочљиве закономјерности појављују јотовани и нејотовани примјери (дојде 36, појде 34, најде 37; отиће 159, пријеће 159, ијемо 127). По већем броју нејотованих примјера слаже се са сутјешким говором а како сличну слику налазимо и код Лаштрића, можемо и у овој особини установити подударане. Лашванин овог јотовања нема (осим у инфинитиву).¹⁴

Новије јотовање потпуно је спроведено у секвенцама *љј-*, *њј-*, док је у осталим склоповима ово јотовање ријетко извршено: весеље 120, диловање 117, изгубљење 112; трећи 132, лађа 223, нећак 128, милосрђе 223, влашћу 241, према: робје 111, дрвје 48, тренутје 207, дошастје 225, љубавју 280, гвоздје 212, братја 131 итд. Апсолутно је подударане са Лаштрићем, чак и у појединосима као што је јотован редни број *трећи* и семантичка диференцијација *крстјанин* 287 (и изведенице) и *хришћанин* 287. Нејотована форма значи католика, а јотована кршћанина православне вјероисповијести. Лашванин има само јотован редни број.¹⁵

¹⁰ Младеновић, *Лашванин*, 63—67.

¹¹ Куна, *Лаштрић*, 100—102; Младеновић, *Лашванин*, 78.

¹² Куна, *Лаштрић*, 103; Младеновић, *Лашванин*, 81.

¹³ Куна, *Лаштрић*, 110—111; Младеновић, *Лашванин*, 75.

¹⁴ Куна, *Лаштрић*, 111—112; Младеновић, *Лашванин*, 80.

¹⁵ Куна, *Лаштрић*, 112—113; Младеновић, *Лашванин*, 80.

Како ни данашњи сутјешки говор нема потпуно спроведено јотовање, подударност између Бенића и Лаштрића могла је произаћи и из говорне ситуације, у којој је у њихово вријеме процес јотовања недовршен.

Ијекавско јотовање проведено је уз гласове *л* и *н*: њеки 122, љескову 48, шљеме 235, као што је код Лаштрића и у сутјешком говору.¹⁶ Групе *стј*, *скј* долазе напоредо са *шт-* и *шћ-* рефлексом: ште-та 111, огњуштина 48; пушћали 127, намјешћа 150). Компаратив придева *ластан* гласи *лаште* 127, као и код Лаштрића, са којим се Бенић слаже по познавању штакавизама. Штакавизам је код Бенића литерарне провенијенције, преузет од Лаштрића или Лашванина. Сутјешки говор је шћакавски, о чему свједоче и топоними наведени код Бенића: Игришћа 266, Поклечалишћа 285.¹⁷

Од осталих фонетских особина карактеристичних за коине треба поменути финалну групу *-ао*, која је код Бенића редовито несажета; сажети примјери су изузетак, по чему се наш писац слаже са Лаштрићем, а разлика са Лашванином и сутјешким говором.¹⁸

Морфологија

С обзиром да је одлика фрањевачког литерарног коинеа неуједначеност плуралских падежа, потребно је у том свјетлу проанализирати Бенићев текст. *Генитив пл. именица* увијек има наст. *-а*, осим код неких именица које значе мјеру и које имају наст. *-и* (бродова 131, цара 183, зидина 208 према педљи 200). Иста је ситуација у сутјешком говору и код Лаштрића.¹⁹ *Датив пл. I* врсте *уби-*чајен је са старим наставком *-ом/-ем*, док нови наставци *-има* или прелазно *-ма* имају незнатну фреквенцију. По типу наставака слаже се Бенић са Лаштрићем, но не подударају се у фреквенцији, јер су код Лаштрића чешћи нови наставци, што проистиче из разлика у величини корпуса. Лашванин има само старе наставке.²⁰ Примјери: сиромахом 127, косцем 240, људма 285, сиромасима 285. Имен. жен. рода на *-а* у дат. пл. имају редовно наст. *-ама*, а ријетко *-с.м*: душама 117, купилицама 240, цематлијам 121.

Инструментал пл. имен. I врсте најчешће је са старим наст. *-и*, ријетко је дативно *-ом*, а има и новог *-има*, али доста ограничено: с пријатељи 267, с крижи 285, међу владоци 127, с неферџаном 128, прид оцима 293. Инстр. пл. III врсте је са наст. *-ама/-ам*: главама 305, са спахијама 128, с некијем Сарајкам 192; док им. IV врсте имају у инстр. пл. *-ма*: стварма 244. Шаренило наставака за инстр. пл. карактеристично је и за Лаштрића, док Лашванин има у I врсти *-и*,

¹⁶ Куна, *Лаштрић*, 114.

¹⁷ Куна, *Лаштрић*, 106—110; Младеновић, *Лашванин*, 75—76.

¹⁸ Куна, *Лаштрић*, 84.

¹⁹ Куна, *Лаштрић*, 134—135; Младеновић, *Лашванин*, 84.

²⁰ Куна, *Лаштрић*, 126—133; Младеновић, *Лашванин*, 84.

а у III -ам за дат. и инстр. пл.²¹ У сутјешком говору стари су наставци данас ријетки, па старе наставке Бенићева језика можемо тумачити угледањем у литерарну традицију.²²

Локатив, пл. има нови наставак само ријетко у III врсти (по планинама 254), иначе је у свим врстама уобичајен стари наставак: по њива 112, по дућаније 139, по селије 157, изузетно на коњма 240. За разлику од Лаштрића Бенић има мало нових наставака, а говору га приближавају наставци -ије и -а.²³

Код Бенића се гдјекад појави стари лок. дуала: *у руку 40*, што указује на његове везе са старијом франчевачком литерарном продукцијом.²⁴ У категорији именица Бенић употребљава дијалектизме: *до два дни* 164; *папучи* (= пл. од папуча), те лик *фратрови* као пезжоратив.²⁵

У категорији замјеница треба рећи да у плуралским падежима поред новог *нама, вама* има и старог инструменталног *нами, вами* у Д., И., Л (в. 116, 117, 124 стр.). Акуз. пл. замј. 3. л. гласи *њиха*, што је говорно сутјешко. По овим облицима замјеница слаже се Бенић потпуно са Лаштрићем, а разликује од Лашванина.²⁶

Бенићев језик одликује се употребом имперфекта, што је свакако условљено карактером текста. Бенићев имперфект има само нове наставке за разлику од Лаштрића, који за 1. л. пл. има старо -хomo.²⁷ Творба имперфекта подудара се код ове двојице писаца, нарочито у VI врсти, гдје је основа проширивана аналошким *д*: имадијаше 48, знадијаш 136, дадијаше 121, те код других врста: звадијаше 134, могадијаше 129. Наст. -ија додан на опћи глаг. дио твори имперфект типа *гледидијаше*, познат сутјешким говорима.²⁸

Трпни придјев сложеница са *ићи* увијек је у старом облику: *прошаста* 120, *дошаста* 138, било да је сам или у склопу глаг. именице. Слагање с Лаштрићем и Лашванином, као и са осталим франчевачким писцима показује да је овај лик код Бенића усвојен под литерарним утјецајем.²⁹

Синтаксичке карактеристике

Умјесто финалне реченице уведене везником *да* веома често код Бенића налазимо *за+инфинитив*: *рекоше онда многи за осветити се фратром* 143; *за дати разговор духовни душама нашијем* 117; *би учињена зградаца за вигањ за учинити пећ малахну за моћи*

²¹ Куна, *Лаштрић*, 130—131; 133; Младеновић, *Лашванин*, 86.

²² Куна, *Лаштрић*, 125.

²³ Куна, *Лаштрић*, 128—129; 133.

²⁴ Куна, *Лаштрић*, 129.

²⁵ *Предговор Љегопису*, 18.

²⁶ Куна, *Лаштрић*, 150—151; Младеновић, *Лашванин*, 88.

²⁷ Куна, *Лаштрић*, 169—170.

²⁸ Куна, *Лаштрић*, 169.

²⁹ Куна, *Лаштрић*, 176; Младеновић, *Лашванин*, 90.

фратром чешће круха скувати 251. У последњем примјеру уз за + инфин. налазимо и датив са инфинитивом. Оваквих примјера има код свих фрањевачких писаца с обзиром да је ова конструкција постала одлика коинеа.³⁰ Ове конструкције импортиране су из италијанске синтаксе и у најужој су вези са тематиком и карактером фрањевачких дјела, као и са образовањем фрањеваца.³¹ Литерарног је карактера и провенцијенције конструкција чинити + инф. и чинити + акуз. + инфин., које срећемо код свих фрањевачких писаца.³² Примјери: чини заклат јање 137, чинише одсићи главу 41, чини га свезати 152. Осталим фрањевачким писцима Бенића приближава и употреба пасива са специфичним изрицањем агенса (би смакнуг од цара 152, би гвардијаном потврђен 232).³³

Изразита црта фрањевачког коинеа — употреба од + генитив умј. о + локатив уз глаголе говорења присутна је и код Бенића, наравно као одраз талијанске синтаксе: не говораше добро од раје и од фратора 123; не говори од џулуса 151.³⁴ Талијанског је поријекла и има изразито литерарни статус појава приједлога од уз генитив у посесивном и квалитативном значењу.³⁵ Нпр. мештар од новица 119; капетан од лађе 40; деспот од Србије 35.

У Бенића се често јавља конструкција по руке: по руке анђеоске 33, по руке везијера 45, за што знају и остали писци католичке обнове, па је извјесно да је ову конструкцију Бенић усвојио као одлику свог литерарног израза.³⁶

Одраз латинске синтаксе је и употреба плурала замјенице мјесто сингулара, што имају сви старији писци, сви фрањевци, а и Лаштрић и Лашванин:³⁷ одлетио и казао свака 135, ова горе речена 211, нека су свака Богу припоручена 301.

Све набројане карактеристике показују Бенићево слагање са осталим фрањевачким писцима, те показују мјеру усвојености коинеа.³⁸ У једном се Бенић ипак битно разликује: он нема партиципских конструкција нити промјенљивог глаг. прилога садашњег, јер његов текст то није захтијевао. Нешто више примјера глаг. прилога сад. има само у писму упућеном Св. скупу у Рим, а и ту се промјенљиви прилог сад. јавља само у цитату из еванђеља: раздирући и немилостиви вуци 116.

Његов текст, међутим, има на синтаксичком плану неких самосвојности проистеклих из ванлингвистичких момената: из карактера

³⁰ Куна, *Утицаји*, 379—380.

³¹ Куна, *Утицаји*, 380.

³² Куна, *Утицаји*, 381—382.

³³ Габрић, *Кашић*, 171.

³⁴ Куна, *Утицаји*, 377—378.

³⁵ Куна, *Утицаји*, 379.

³⁶ Габрић, *Кашић*, 163.

³⁷ Куна, *Утицаји*, 386; Младеновић, *Лашванин*, 103—107.

³⁸ Куна, *Утицаји*, 382.

текста и пишчеве склоности ка народском казивању. Бенићева реченица тече глатко, не тежи концизности, он се распричава, прекида реченицу упадицама карактеристичним за усмену комуникацију. На примјер: Није број фалио него сам се ја приварио (41) — каже усред приповиједања кад нешто погријеши, или: есаби, брате, зулума 143; тешко оному ко излази пред Турке 193 и сл. Често уноси народске сликовите изразе: сјео на мур 237 (= постао везир), кадији дигоше уши 203 (учинише га сумњичавим) и сл., што свакако оживљава приповиједање и показује на који се начин сам аутор односи према оном што пише.

Лексичке одлике

Лексички избор Бенићев и јесте онај елеменат који његову приповиједању даје становиту живост. Сложени социополитички односи одражавају се у слојевитости Бенићеве лексике, гдје можемо запазити изразит слој турцизама, латинско-талијански лексички утјецај и специфично спроведен систем синонима. Турцизми су везани за појмове свакидашњице, те је извјесно да их је Бенић могао упознати и у колоквијалном изразу (башка 141, басамак 211, финџан 271, курталисати 42, хабер 112 итд.). Називи сталешких функција, друштвених категорија и правни називи такођер су турски, што је посљедица друштвено-политичких прилика у Босни Бенићева времена. Тако налазимо: спахија, ага, цематлија 121; мујезин 233, мубашир 159, муселим 158, кадија 161, терђоман 303; арзохал 303; бујрунтија 236, ферман 112; цулус 225, темесућ 175, шајитлук 161 итд.

Термини религијског карактера су латинско-талијански, што је опет сасвим нормално, па региструјемо: Бамбино (= Исус) 271, миса 207, сакраменат 212; латинско-талијански је и онај дио лексике који означава називе црквеног и свећеничког руха, као и звања и сталеча: кота 133; корпорал 133, патена 133; пижида 133; сакриштија 132, цела (= ћелија) 130, гвардијан 203, провинцијал 160, дефинитор 222, кустос 179, ремета 294; те називе црквених организација: капитул 223, лектура 119. Неке од ових лексема налазимо и код Лаптрића, јер се несумњиво ради о својерсном литерарном фонду.³⁹

Занимљиво је, међутим, да Бенић има лексику талијанског или латинског поријекла и за појмове свакидашњице за које остали францезци имају искључиво домаће називе. Такав је случај са лексемом: волт 137, опшарија 224, газета 278, пјатић 271, рожолио 140, вижитати 120. Употреба ове лексике увјетована је Бенићевим боравком у Шибенику и Заostroгу, али и његовим контактима са другим културама и цивилизацијама. То је најизразитије код употребе назива *ројолио* за ликер од ружа, или за искључиву употребу термина *пјат/ић* умј. *тањур*, чак и у споју *пјати* и *сахани* 203.⁴⁰

³⁹ Куна, *Лексика*, 109—110; 117—119; 130—131.

⁴⁰ *Предговор Љетопису*, 11—12.

Поред опћесрпскохрватске лексике, ничим немаркиране, која свдје није предмет интереса, има код Бенића и један број архаизма и дијалектизама преузетих из литературе са ширег сх. терена, протуреформаторске али и остале: јур 46, туге 28, б3 (= ту); тја 218; плишив 126, трешња 42 итд.⁴¹ Међу архаизме и дијалектизме убрајамо и лексеме: потле 233, међуто 120, жиока 120, наручно 47, стрњаворен 144 и сл.

Контактни синоними дају посебан тон Бенићеву језику не по својој бројности колико по специфичном принципу по којем се синонимски пар успоставља.

Најмања је група синонима у којој су оба члана пара српскохрватске лексеме, али са различитом изгласом: ороз олити пивац 288, чаровник олити врачар 155. Знатна је група синонима са једним чланом синонимског пара из талијанског или латинског језика, а другим из турског: дебана или муницион 111, арзохал олити меморијал 239, накаш олити пјенгатур 283, лиценција олити ферман 217, итд.

Бројну групу чине примјери сх.-турских парова: ђумур олити угал 126, хамрија олити царина 138, дунђер олити дрвени мајстор (што и није прави синонимски пар, јер је други члан описно изречен), пусат олити оружје 227. Мањи је број синонимских парова у којима се латинска или талијанска ријеч описује и објашњава домаћом: сидро олити анкора 131, застирачи олити корлини 211.

Увођење синонима показује да Бенић има на уму могуће читаоце, и то изван Босне. За њих он преводи турцизме домаћом српскохрватском или талијанском (латинском) ријечи која за њега очито има карактер интернационализма. Свјестан да неки од интернационализама не морају бити познати широј публици, даје за њих сх. истозначницу. Синонимски парови са обје сх. лексеме знак су његова познавања дијалекатских разлика. И по овој особини уклапа се Бенић у просјек, у језички образац фрањевачке литературе, показујући да летопис као врсту не можемо сматрати дјелом без литерарних вриједности и литерарних претензија.

Проведена анализа показује у којој је мјери Бенић познавао одлике фрањевачког литерарног коинеа и мјеру усвојености овог специфичног обрасца. Сматра се да литерарни коине показује конзистентност синтаксичких и лексичких црта, док на плану морфологије и фонетике нема јаче испољене кохерентности. Бенић очито усваја коине на свим језичким нивоима.

Овдје се сад поставља неколико питања: како се и зашто појављује у Бенићеву тексту литерарни коине са свим најрепрезентативнијим карактеристикама, зашто се Бенић на фонетском плану у најмаркиранијим особинама разликује од Лашеванина, што је омогућило Бенићу да усвоји коине и оствари њиме своје дјело.

⁴¹ Габрић, *Кашив*, 124—125.

Комуникациони потенцијал фрањевачких летописа био је, као што је познато, сужен, и то из политичких разлога. Ниједан летопис није штампан прије 19. в. па је њихов утицај на изградњу било којег типа књижевног језика био искључен.⁴² Међутим, фрањевачки летописи настали су не само из потребе да се забиљеже многи битни догађаји него и да послуже за писање историје фрањевачког реда.

Генерал фрањевачког реда Бенињо Ђеновезе тражио је 1619. г. од свих старјешина фрањевачких провинција и покрајина хисторијске и архивске податке како би се могло приступити писању опће повијести фрањевачког реда. На тај позив и потицај одговорено је бројним летописима 17. в., а затим и летописним радом у 18. в.⁴³ Летописци, дакле, имају сасвим јасан циљ — њихов текст треба да покаже живот фрањеваца и њихове пастве у одређеном временском одсјеку и на одређеном геополитичком простору. Почетни дијелови летописа — названи опћа повијест — само су оквир који треба да свим текстовима прибави атрибут историјских докумената. Из тог разлога настају и преписи и парафразе старијих летописа, једноставно се жели сачувати од заборава нешто што представља аутентичан запис о фрањевцима на нашем простору. Ако се зна да летопис може послужити као грађа за опћу повијест реда, онда мора бити тако писан да његов језик не буде препрека комуникацији, односно уско локални израз био би хендикеп и обезвриједио би текст. Из тог разлога писац не остварује своје дјело на локалном дијалекту већ на књижевном коинеу, на оном типу израза који за то вријеме представља устаљену, условно речено, кодифицирану форму.

Код неких аутора тај се тип израза зове *књижевни стандард*, *босански књижевни језик*, могли бисмо направити један средњи, компромисни назив — *фрањевачки књижевни стандард*, мада само именоване није најважније.⁴⁴ Важно је какав би садржај покривао тај назив, а онда бисмо дошли до пописа особина које смо означили као фрањевачки литерарни коине.

Избор језичких средстава условљен је, дакле, ванлингвистичким фактима: намјеном дјела, циљем са којим је летопис писан. Није без значаја и образовање и култура летописца, што је, опет, ванлингвистички моменат. Бенињ је првенствено историчар, што значи да има изграђен став према појединим историјским појавама, према савременим друштвеним кретањима, па је сасвим извјесно да зна са каквим се проблемима у питањима језика сусреће католичка пропаганда и носиоци њене дјелатности у Босни — његова сабраћа фрањевци.

Осим у Краљевој Сутјесци, гдје је провео већи дио живота, Бенињ је боравио у Италији, затим у Шибенику и Заострогу, долазио

⁴² Куна, *Удио*, 49.

⁴³ Ковачић, *о. cit.*, 61—62.

⁴⁴ *Предговор Летопису*, 23, Игњатовић, *о. cit.*, 156—157.

је у додир са другим језицима, али и са представницима разних сх. дијалеката и говора.⁴⁵ Њему је онда циљ пропаганде — стварање заједничког књижевног језика, тзв. *linguae communis*, био и те како добро познат, као и све оно што се у тој дјелатности постижало и постигло до његова времена. Учен човјек и носилац значајних функција у својој провинцији, Бенић је сасвим сигурно читао дјела репрезентативних фрањевачких аутора и тим је путем веома лако могао усвојити коине.

То је уједно одговор на питање зашто се Бенић језички разликује од Лашванина, на којег се могао угледати — тим прије што има озбиљних индиција да се служио Лашваниновим *Љетописом*, преузимао из њега неке дијелове, али их је језички адаптирао.

Успостављајући паралелу органски говор — литерарни коине — Лашванинов израз, Бенић се определијелио за коине. Овакав Бенићев избор потврђује став да се у предстандардним раздобљима стабилност израза постиже избјегавањем говорних, посебно дијалекатских форми.⁴⁶ Бенић је избјегавао карактеристике органског говора, а ако их и има у његову тексту, онда су то малобројна склизнућа. Најбољу потврду за то имамо у вези са рефлексом јага у љетопису.

Бенић пише икавско/ијекавском мјешавином карактеристичном за коине: не ни икавицом као Лашванин, не ни ијекавицом свога краја, већ онако како пишу фрањевачки књижевници. Тај узмак показује како је служење коинеом свјесни напор и свјесни потез увјетован не само лингвистичким факторима већ знатно више ванлингвистичким.

Занимљиво би било у овом свјетлу посматрати остале љетописе са овог терена, с тим што би се тада морало водити рачуна о узајамном односу између појединих текстова, односно морала би језичкој анализи претходити текстолошка. Након детаљног увида у суоднос између оригиналних и парафразираних или како другачије прерађених љетописа видјело би се колико поједини љетописци прилагођавају не само садржај туђег љетописа него и његов језик, колико је љетописа оствареном коинеом, а колико неким другим типом израза, те од чега то зависи.

Бенићев љетопис нам показује да се функционална оптерећеност коинеа проширује на једно од дјела тзв. пратилачких књижевних врста, односно да језик тог дјела одговара језичком обрасцу који постоји у литерарној продукцији босанских фрањеваца.

Не могу се Бенићеву дјелу одрећи неке језичке посебности, али су оне питање стилског, а не језичког материјала. Ту првенствено мислим на тип и начин развијања реченице, на народски тон излагања, мада таквог начина има и код Лаштрића (нпр. у проповиједи-

⁴⁵ Предговор *Љетопису*, 11.

⁴⁶ *Русановски*, 57.

ма) и код Дивковића у »Бесједама«, што је у најужој вези са тематиком дјела.⁴⁷

Наставак овог истраживања морао би нужно обухватити фразеолошку епистографију, која би најбоље показала докле је досегао коине у нелитерарним текстовима. Епистографија је — бар фразеолошка какву знамо — извјестан прелаз између литерарне писане продукције и нелитерарне писмене и усмене праксе. Стање у овом типу текстова показало би није ли коине функционирао можда и у усменој, разговорној сфери код одређеног друштвеног слоја.

Познато је да се у епистоларном жанру (предстандардном) појављују и неке одлике које не спадају у кодифицирани језички израз, али нису с њим ни у апсолутној супротности. То је посљедица различитог манифестовања »кодификацијских« принципа у текстовима различитих стилова, за што потврде имамо и у стандардном, а не само у предстандардном периоду.⁴⁸ Има мишљења да се литерарни језик босанских фразеолога развио под утицајем тог посебног израза епистографских текстова и усмене праксе. Такав став је други поглед на овдје изнесено питање о протезању коинеа на дјела без литерарних атрибута, који значи промјену стајалишта и водис би испитивању начина на који је коине настао: да ли од усмене праксе, преко неких — условно речено жанрских — долазимо до коинеа. То је опће питање о давнашњој коезистенцији између говорног и писаног језичког израза, затим питање колико се могао говор неког друштвеног слоја прожимати прама књижевног израза, да ли се може говорити о постојању *културног дијалекта* у познатом значењу тог термина.⁴⁹ За функционирање *културног дијалекта* морају се остварити неки основни услови, дијелом ванлингвистички, што ми за посматрано раздобље — без посебних анализа — не бисмо могли установити. Није искључено да би нам управо анализа фразеолошке писане праксе помогла да освијетлимо тај проблем, поготово што су неки истакнути лингвисти претпостављали чак и постојање усменог разговорног коинеа на босанском простору.⁵⁰ За сада, с обзиром да постоје случајеви употребе норме (не у данашњем смислу, већ норме — језичког обрасца) у текстовима нелитерарног карактера и у другим временским раздобљима и на другим просторима, као што је случај са нелитургијским глагољским кодексима, на примјер, може се и за случај који се овдје посматра — језик летописа — претпоставити да је употреба коинеа посљедица пишчева става и свијести о задацима писца (проповједника или каквог другог ствараоца), о потреби да се његује израз, да се постигне одре-

⁴⁷ Куна, *Манир*, 36.

⁴⁸ *Русановски*, 66.

⁴⁹ Грицкат, *Проблеми*, 26.

⁵⁰ Врозовић, *Улога*, 42.

ђени ниво у његовању оног што је за дато раздобље представљало језичку културу.⁵¹

У том би свјетлу наш Бенић био корисник својеврсног стандарда, уз све оградe које тај термин овдје има, а његова би вриједност, без обзира шта будуће анализе језика љетописа покажу, била у томе што је показао да се коине фрањевачке литературе функционално проширује изван граница морално-поучне књижевности, те потврдио тезу да се норма у предстандардним раздобљима намеће искључиво ауторитетом писца, какав су за Бенића били Јаширић и остали писци протуреформације на бх. тлу.⁵² Истовремено, фонд особина које налазимо у Бенића потврђује да у предстандардном раздобљу умјесто савремене нормe и кодификације постоји језички образац који се усваја у одређеном степену. Степен усвојености увјетован је ванлингвистичким чиниоцима, какви су (овдје) циљ дјела, култура и образовање писца и став према језику, из чега проистиче захтјев да се овим проблемима прилази искључиво са социолингвистичких позиција.

ЛИТЕРАТУРА

Текст за анализу: *Љетопис сутјешког самостана фра Боне Бенића*, приредио проф. др Игнације Гавран, Сарајево, 1979. год.

Пажинација примјера је према овом издању.

ЦИТИРАНА И КОНСУЛТОВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Брозовић Д., *Стандардни језик*, Загреб, 1970.
2. Брозовић Д., *Улога босанскохерцеговачких фрањевача у формирању језика хрватске књижевности и културе од Дивковића до фра Грге Мартића*, Годишњак Института за изучавање југословенских књижевности у Сарајеву, књ. II, Сарајево, 1973 (Брозовић, Улога).
3. Ђорђевић Б. С., *Матија Дивковић, Прилог историји српске књижевности 16. в.*, Глас САН, књ. 52—53; Београд, 1896.
4. Габрић-Багарић Дарија, *Језик Бартола Кашића*, Сарајево, 1984. г. (Габрић, Кашић).
5. Гошић Н., *Поводом једног писма босанског фрањевца 18. в. и марцијанополског надбискупа Марка Бандулавића*, Радови АНУБиХ, књ. 41, Сарајево, 1971.
6. Грицкаг И., *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским споменицима*, Београд, 1972. г. (Грицкаг, Проблеми).
7. Херципоња Е., *Из радова на истраживању синтаксе и стила неких глагољских нелитургијских кодекса 15. ст.*, Радови Завода за славенску филологију, књ. 7, Загреб, 1965. г.
8. Итњатовић Д., *Језик штампаних дјела Јеролима Филиповића, фрањевачког писца 18. в.*, Београд, 1974. г.
9. Ковачић С., *Пад БиХ под Турке у списима босанскохерцеговачких фрањевача*, Повијеснотеолошки симпозиј у поводу 500. обљетнице смрти босанске краљице Катарине, Сарајево, 1979. г.

⁵¹ Херципоња, *о. cit.*, 139.

⁵² Русановски, 64—66.

9. Куна Х., *Из лексике фра Ф. Лаитрића, бос. фрањевца 18. в.*, Радови Научног друштва БиХ, књ. 8., Сарајево, 1964 (Куна, *Лексика*).
10. Куна Х., *Језик фра Филипа Лаитрића, бос. фрањ. 18. в.*, АНУБиХ, Дјела, књ. 27, Сарајево, 1967. (Куна, *Лаитрић*).
11. Куна Х., *Језик босанске фрањевачке књижевности 17. и 18. в. у свјетлу књижевно-језичког манира*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. 14/1, Нови Сад, 1971. (Куна, *Манир*).
12. Куна Х., *Удио фрањевачке књижевности 18. в. у стварању литерарног језика западног сх. подручја*, Књижевни језик 3—4, Сарајево, 1972. (Куна, *Удио*).
13. Куна Х., *Талијанско-латински утицаји у језику босанскотерцеговачких фрањевца 17. и 18. в.*, Научни састанак слависта у Вукове дане, VI, Београд, 1977. (Куна, *Утицаји*).
14. Маретић Т., *Језик далматинских писаца 18. в.*, Рад ЈАЗУ, књ. 209—211, Загреб, 1916.
15. Маретић Т., *Језик славонских писаца 18. в.*, Рад Јазу 180, Загреб.
16. Марковић С., *Језик Ивана Анчића*, СДЗ, 13, Београд, 1958.
17. Младеновић А., *О језику летописа фра Николе Лаиванина*, Грађа Научног друштва БиХ, књ. 10, Сарајево, 1961. (Младеновић, *Лаиванин*).
18. Оти Р., *Проблеми на испитувањето на словенските литературни јазици*, Македонски јазик, књ. 1—2, Скопје, 1964.
19. Павешић С., *Језик Стјепана Матијевића*, Расправе Института за језик, I, Загреб, 1968.
20. Русановский В. М., *Вопросы нормы на разных этапах истории литературного языка*, Вопросы языкознания, 4, Москва, 1970. (Русановский).
21. Виноградов В. В., *Различия между закономерностями развития славянских литературных языков в донациональную и национальную эпохи*, Москва, 1963.
22. Вукомановић С., *Језик С М. Маргитића*, Београд, 1971. г.

ON THE TYPE OF LINGUISTIC EXPRESSION IN FRANCISCAN
(FRIAR) CHRONICLES

(analysis done on the Friar Bone Benić's Chronicle of Sutjeska Monastery)

Summary

The characteristic features and idiosyncrasies of the language of the Bosnian Friar literature have been intensively studied and these studies reveal many ties that the Friar literature in Bosnia established with the literatures of other areas. As for the non-literary works, it has been noted that they exemplify many specific features but that they are very closely related with the organic idioms. It is possible for the linguist to identify many similarities between the language used in friar literary works and that of non-literary works.

The aim of this article is to show the extent to which the authors of non-literary texts tried to adjust their language to the language of literary works and how the oral, conversational usage of language could influence these non-literary texts. Many of the non-literary texts were greatly influenced by the oral tradition of popular poetry.